Review Of Research
Vol. 3 | Issue. 11 | Aug. 2014
Impact Factor : 2.1002 (UIF)
ISSN:-2249-894X
Available online at www.ror.isrj.net

ORIGINAL ARTICLE

“डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची पत्रकारिता : एक अभ्यास”

पी. जी. कोल्हे
इंग्रजी विभाग, वसुंधरा कला व विज्ञान महाविद्यालय,
जुळे सोलापूर, सोलापूर,

सारांश :-

‘‘Journalism in India was once a Profession. It has now become a trade. It has no moral function than the Manufacture of soap’’ – Dr. B. R. Ambedkar.

पत्रकारिता हे क्षेत्र मुळात भाासन आणि जनता यांच्यातील महत्त्वाचा दुवा आहे. तलवारी बंदूक किंवा आधुनिक जगातील अत्यंत घातक भास्त्रापेक्षा महाभयानक उलथा पालथ घडवून आणण्याचे सामर्थ्य लेखणीमध्ये आहे हे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी ओळखले होते.

प्रस्तावना :-

छळाने किंवा बळाने केवळ माणसाच्या भारीरावर अधिराज्य गाजविता येते पण लेखनीच्या साह्याने माणसाचे मनगट व मेंदू यावर अधिराज्य गाजवता येते. स्वातंत्र्य, समता, बंधूता, न्याय प्रस्थापित करण्यासाठी लोकांना जागे करुन ज्ञानी बनविण्यासाठी बाबासाहेबांनी आद” िआणि पारद” िर्ी पत्रकारिता क” ाी असावी हे स्वतः वर्तमान पत्रे, पाक्षिक, साप्ताहिक, मासिकांमध्ये लेखन करुन सिध्द करुन दाखविले. परंतु प्रस्थापितांनी यातून काही ि” ाकण्याऐवजी त्याकडे दूर्लक्ष करुन, बाबासाहेबांचे पत्रकारितेतील असामान्य योगदान व कर्तृत्व अनुलेखाने दडवून ठेवण्याचा करंटेपणा केला आह. बाबासाहेबांच्या पत्रकारितेला वैयक्तिक लाभ, स्वार्थ, बटकीपणा याचा लवले” ाही नव्हता. लोक” ाहीचा आधारस्तंभ असलेल्या पत्रकारितेच्या या खांबाला बळकटी प्रदाान करण्याचे काम खऱ्या अर्थाने बाबासाहेबांनी केल्याचा प्रत्यय त्यांच्या वर्तमानपत्रातील लेखावरुन येतो. बाबासाहेबांची पत्रकारिता जनकल्याणासाठी, लोकांना अंधारातून प्रका” ाात नेण्यासाठी व प्रसंगानुरुप अन्यायाविरुध्द त्यांची लेखणी आग ओकणारी, ढोंगीपणाची लक्तरे वे” ाीवर टांगणारी, गुलामांना गुलामीची जाणीव करुन देणारी, अन्यायाला वाचा फोडून अन्याय करणाराचे धाबे दणाणून त्यांना वठणीवर आणण्यासाठी होती.

विचार स्वातंत्र्य व्यक्त करण्यासाठी लागणारे व्यासपीठ व वृत्तपत्रे माध्यमे या कुपमंडूक वृत्तीच्या लोकांकडून मागुन मिळणार नाही. याची पूर्वकल्पना पूर्वीपासूनच असल्याने त्यांनी 31

Review Of Research
Vol. 3 | Issue. 11 | Aug. 2014
Impact Factor : 2.1002 (UIF)
ISSN:-2249-894X
Available online at www.ror.isrj.net

जानेवारी 1920 रोजी दलितांचे कैवारी राजर्शी भााहू महाराजांच्या मुकनायक पाक्षिकाचा पहिला अंक प्रकाि" ात केला व त्यातून परखड लेखन केले. यानंतर बाबासाहेबांनी वृत्तपत्र लेखनातून जनजागृती करण्याचे वृत्त अंगिकारले होते. त्यांच्या व्यक्तिमत्वातील निःस्वार्थ समाजकार्याचा नवा पैलू लोकांसमोर आला. त्यांचा लेखन प्रपंच दिवसेंदिवस अधिकच धारदार बनत गेला. जुनाट, बुरसट, सनातनी, अन्यायी व्यवस्थेला रक्तबंबाळ करणारी व मानवी हक्कापासून हजारो वर्शे वंचित वर्गाला जागे करण्याचे सामर्थ्य त्यात होते. वंचितांच्या डोळ्यात झणझणीत अंजन घालून त्यांना हक्काची जाणीव करुन जुलमी अन्यायी प्रवृत्तीचा कर्दनकाळ ठरणारी होती. 3 एप्रिल 1927 रोजी बाबासाहेबांनी बहिश्कृत भारत पाक्षिकाचे प्रका" ान केले. 29 जून 1928 रोजी त्यांनी समता पाक्षिकाचा आरंभ केला. 24 नोव्हेंबर 1930 ला जनता साप्ताहिकाचा आरंभ केला तर 1956 रोजी प्रबुध्द भारत सुरु केले. या त्यांच्या वृत्तपत्र साधनातून त्यांचे विचार, धोरणे आणि भूमिका लोकमाणसात रुजविण्याची मोलाची कामगिरी केली. डॉ. बाबासाहेबांना हवा असलेला, पुढच्या चळवळीतला कार्यकर्ता माणूस यातूनच उभा ठाकला. असंस्कारित मनात नवविचारांची बीजे आणि आकांक्षाची कणसे वाढविली पाहिजेत आणि हे न खचता सातत्याने करण्याची गरज बाबासाहेबांनी हेरली होती. वरील वर्तमानपत्रातून त्यांचे विचार वेग अवेगाने प्रक्षेपित होऊ लागली. दलित साहित्याला प्रेरणा आणि उभारी देणाऱ्या कथा लेखनाची सुरुवातही 'मुकनायक' आणि 'जनता' या नियतकालिकामधून खऱ्या अर्थाने झाली. त्यांचे वृत्तपत्रीय लिखाण हे सखोल अभ्यास व अनुभवातून साकारले आहे. राश्ट्रवाद व 'भारत' या भाब्दांबद्दल डॉ. बाबासाहेबांना असलेले वि" ोश आकर्शण होते. त्यांनी स्थापन केलेल्या एका पाक्षिकाचे नाव बहिश्कृत भारत आणि मुद्रणालयाचे नांव 'भारतभूशण प्रिटींग प्रेस' असे होते. या उदाहरणावरुन त्यांची राश्ट्रभक्ती सिध्द होते. बाबासाहेब हे कोण्या एका जाती–धर्मासाठी किंवा जाती धर्माविरुध्द लेखन करत नव्हते तर समस्त मानव जातीचे हित व त्याची कैफियत डोळ्यासमोर ठेवून लेखन करीत होते.

'बहिश्कृत भारत' असे आपल्या पत्राचे नाव असल्यामुळे अस्पृ" यांि ावाय दुसरे कुणी वाचत नाहीत, म्हणून पत्राचे नव बदलून 'जनता' असे केले आहे असे त्यांनी या संदर्भात प्रसिध्द केलेल्या निवेदनात म्हटले आहे. या पत्राची जबाबदारी दे. वि. नाईक व भा. र. कद्रेकरानी स्विकारली. बाबासाहेबांनी या संदर्भात त्यांना पाठविलेल्या पत्रात म्हटले आहे. ''तुम्ही अस्पृ" य नसून सुध्दा मनाने या चळवळी" ाी एकरुप झाला आहात की तुमच्या व माझ्यात काही फरक राहीलेला नाही''. यावरुन बाबासाहेबांची पत्रकारिता लोकाभिमुख व सर्वसमावे" ाक असल्याचे सिध्द होते. जनता या पत्रात आंबेडकरांच्या भौलीत गोलमेज परिशदेचा वृत्तांत आपल्याला पाहयला मिळतो. यावरुन राजकारण व महत्वाच्या राजकीय व्यक्तिसंबंधीची मते व त्यांचा दृश्टिकोन आपल्या ध्यानी येते. 'जनता' पत्रात बाबासाहेब जनतेच्या खास आग्रहास्तव लेखन करत व या लेखनाची जाहीरात ही जनतेमधून देण्यात येत असे. डॉ. आंबेडकरांचा अग्रलेख असे पहिल्या पृश्ठावरच जाहीर केले जात असे यावरुन एक पत्रकार म्हणून बाबासाहेबांची असलेली लोकप्रियता दिसून येते. त्यांच्या लेखनाच्या खाली A हे इंग्रजी अक्षर टाकण्याची प्रथा होती. जनता पत्रासाठीच्या खास लेखनाि ावाय त्याच्या जागी त्यांचे दे" ाांतर, नामांतर की धर्मांतर, मुक्ति कौन पथे Annihilation of Caste, Gandhi – श्रपदीं या सारखी त्यांची ज्वलंत व विचार प्रवर्तक भाशणे ही छापली जात. डॉ. आंबेडकरांना मिळालेल्या थैलीच्या रकमेतून त्यांनी जनता हे पत्र सुरु केले. ''अस्पृ" य जनतेने 'जनतेला' भरपूर आश्रय दिला पाहिजे तिची हाक स्पृ" य जनतेच्या कानावर पडून तिची झोप उडेल इतके सामर्थ्य अस्पृ" य समाजाने 'जनतेला' दिले पाहिजे''. ही अपेक्षा बाबासाहेबांनी एका पत्रात व्यक्त करुन एक प्रकारे अस्पृ" य जनतेला पत्राचे महत्त्व व भावी काळातील त्याची भूमिका काय असणार आहे. याचे द" ान घडवून दिलेले आहे. अ" ाा गोश्टीमधून बाबासाहेबांची एक पत्रकार म्हणून असलेली पत्रकारितेवरील निश्ठा, वि" वास व द्रदृश्टी दिसून येते. पुढे फेब्रुवारी 1956 रोजी जनतेचे प्रबुध्द भारतात रुपांतर होईपर्यंत

जनता पत्र चालू राहिले. सुमारे पाव भातक आंबेडकरी चळवळीचे गॅझेट म्हणून 'जनता' पत्राने केलेले कार्य केवळ असाधारणच आहे. डॉ. आंबेडकरांच्या आयुश्यातील अत्यंत महत्त्वपूर्ण कालखंडात गोलमेज परिशदेपासून, मजूरमंत्री, भारताचे पहिले कायदामंत्री, संविधानकार म्हणून जबाबदारी बजावेपर्यंत पुढे बौध्द धम्माची दिक्षा घेण्याचा ऐतिहासिक निर्णय जाहीर करेपर्यंत त्यांची चळवळ जनसामान्यापर्यंत नेण्याचे साधन म्हणून बाबासाहेबांनी केलेले लेखन हे केवळ असाधारण कार्य आहे. एक पत्रकार म्हणून बाबासाहेबांची भूमका ही न्यायाची, हक्काची भाशा करणारी, माणुसकीच्या प्राप्तीसाठी संघर्श पुकारणारी आहे. जनता पत्रकाच्या 22 फेब्रुवारी 1936 च्या पत्रात बाबासाहेबांनी हिंदू, खिस्ती व मुस्लिमांनी देखील अस्पृ" योद्धारासाठी प्रयत्न करणे आव" यक असल्याचे सांगितले. 13 जून 1936 च्या जनतेतील पत्रात महार, मांग, चांभार आदि अस्पृ" य जातींना एकसंघ होऊन अस्पृ" यता निर्मूलनाच्या चळवळीत भाग घ्यावा असा उपदे" ा केला.

बाबासाहेबांनी वर्तमानपत्रात लेखन करीत असताना राश्ट्रवाद, विज्ञानवाद, स्वातंत्र्य, समता, बंधुता या तत्त्वांचा पुरस्कार केलेला दिसून येतो. त्यांनी बुध्दिप्रामाण्यवादी तर्क" ाुध्द परखड लेखन केलेले आहे.

स्वराज्याविशयी लिहलेल्या विचारातून याचा प्रत्यय येतोच ते म्हणतात. तत्वज्ञ म्हणून स्वराज्याला नकार नाही, परंतु व्यवहार म्हणून पाहिले तर स्वराज्य कोणाचे व ते क" ाासाठी हे कळल्याखेरोज या तत्त्वाची रि आम्ही तरी ओढू भाकत नाही. मग कोण ओढील तो ओढा बिचारा (मुकनायक 14 फेब्रुवारी 1920) याचाच अर्थ असा की बाबासाहेबांना समतेवर आधारित स्वराज्य अपेक्षित होते. या व्यतिरिक्त त्यांनी सर्वसामान्यांच्या जिव्हाळ्याचा अनेक विशयावर लेखन केलेले आहे. त्यात जातिव्यवस्थेचा धिक्कार ब्रिटिश धोरण, महारवतन, धार्मिक व आर्थिक विशमता, धर्मांतर, बालविवाह, स्त्रियांची स्थिती, सहभोजन भोती, भोतकरी, खोत, गांधी, नेहरु, हिंदू महासभा आणि सत्य" ाोधक समाज. यावरुन त्यांच्या लेखनाचा आवाका किती प्रचंड होता हे दिसून येते. रोखठोक व धाडसी पत्रकार कसा असावा याचे ते एक उत्तम उदाहरण आहेत. दलित, स्त्रिया, आदिवासी यांना विचार प्रवृत्त करणारे त्यांना त्यांच्या अस्तित्त्वाची जाणीव करुन देणारे व त्यांना संघर्श" ाील बनविणारे लेखन त्यांनी केले. मरगळलेल्या समाजाला जागे करण्यासाठी लेखन केल. त्यांना भुत, वर्तमान व भविश्याची जाणीव करुन दिली. ते म्हणतात, 'जो स्वतःचा इतिहास विसरतो, तो इतिहास घडवू भाकत नाही'. एवढेच नव्हे तर त्यांनी वृत्तपत्रीय लेखनाद्वारे उच्चवर्णीयांना आत्मपरिक्षण करण्यास भाग पाडणारे लेखन केले. वृत्तपत्रीय लेखनाबाबत ते खुप आग्रहो होते. पदोपदी त्यांनी वृत्तपत्रीय नैतिकतेचा आग्रह धरलेला दिसून येतो. ते म्हणत 'वृत्तपत्र धंदा नसून समाज प्रबोधनाचे साधन आहे'. रानडे व्याख्यानमालेत वृत्तपत्रावर विचार मांडतात ते म्हणतात, ''Journalism in India was once a Profession. It has now become a trade. It has no moral function than the Manufacture of soap''

बाबासाहेबांचे वर्तमानपत्रासंबंधी अत्यंत जागरुक होते. वर्तमानपत्राच्या बाजारीकरणामुळे पत्रकार व वर्तमानपत्राची नाम" ो" ा होत चाललेल्या नीती मूल्यासंबंधी त्यांनी आक्षेप घेऊन उघड उघड नाराजी व्यक्त केलेली आहे. त्यांनी मुकनायक, बहिश्कृत भारत यात काही अग्रलेख लिहलेले आहेत. बहिश्कृत भारतात स्फुटलेख लिहले आहेत. जनता पत्रातील त्यांचे लेख सर्वसमावे" ाक आहेत. नवा काळमध्ये त्यांनी हिंदी चलन पध्दती वर लिखान केले आहे (मिळत नाहीत). 18 ऑगस्ट 1925 रोजी केसरीमध्ये भोतकऱ्यांच्या प" नावर लिखान केले. दुनियामध्ये 2 जून 1928 रोजी कै. श्रीधर बळवंत टिळकांवर लेखन केले. विविधवृत्तांमध्ये लिख लिहला, सप्टेंबर 1951 मध्ये हिंदू स्त्रियांची उन्नती व अवनती हा लेख. महाबोधी मासिकमध्ये प्रका" ात केला. अ" ाा प्रकारचे विस्तृत लेखन त्यांनी त्यांच्या हयातीत केल. पन्नास वर्शानंतर ही त्यांची उपयुक्तता आज ही प्रकर्शाने जाणवते. या

Review Of Research
Vol. 3 | Issue. 11 | Aug. 2014
Impact Factor : 2.1002 (UIF)
ISSN:-2249-894X Available online at www.ror.isrj.net

सर्व लेखनातून डॉ. आंबेडकरांची कु" ाग्र बुध्दिमत्ता, प्र" नाना मुळात जाऊन भिडण्याची व त्यावर सांगोपांग विचार स्पश्ट मांडण्याची त्यांची हातोटी एक पत्रकार म्हणून चकित करणारी आहे. सामाजिक, धार्मिक, राजकीय विशयावरील त्यांचे लिखाण मुलगामी स्वरुपाचे आहे. पुरोगामी भारतीय समाजाच्या जडणघडणीत डॉ. आंबेडकरांच्या पत्रकारितेने फार मोलाची भूमिका पार पाडलेली आहे.

संदर्भ ग्रंथ

1'जनता पत्रातील लेख' :– डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर–संपादक अरुण कांबळे प्रतिमा प्रका" ान, पुणे 30.

2डॉ. भीमराव रामजी आंबेडकर–चांगदेव खैरमोडे–सुगावा प्रका" ान, पुणे.

3डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर लेखन आणि भाशणे खंड 18 भाग–भाासकीय मुद्रणालय, मुंबई.

4डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर–धनंजय किर–कॉंटिनेंटल प्रका" ान, पुणे.